УДК 821.162.1.09:305-055.26
DOI 10.58423/2786-6726/2026-3-281-303
ISSN 2786-6726 (Online), ISSN 2786-6718 (Print)

Надійшла до редакції: 25.07.2026
Схвалено до друку: 02.09.2026
Опубліковано: 30.10.2026

Меньок Віра, Данилишин Анастасія

Антропологія вагітності як акт спротиву культурним стереотипам: на прикладі роману Мануели Ґретковської «Полька»

1. Постановка проблеми

Тілесність жінки, а надто тілесність вагітної жінки, належить до тих культурних топосів, які підлягають найінтенсивнішій символізації, регламентації й контролеві з боку панівних дискурсів – релігійного, медичного, національного. Антропологія тіла, започаткована у працях Мері Дуґлас та Віктора Тернера, розглядає тіло не як біологічну даність, а як символічну систему, що відтворює й водночас моделює структуру суспільства: межі тіла усвідомлюються як межі суспільного ладу, а їх порушення сприймаються спільнотою як загроза, яку слід усунути через ритуал, заборону чи замовчування (Douglas, 1966, с. 72). Вагітність у цьому устрої посідає особливе, двоїсте місце: з одного боку, вона сакралізується як звершення жіночого призначення, з іншого – тіло вагітної жінки трактується як проміжне, межове, таке, що перебуває у стані лімінальності (Turner, 1969), а отже потребує суворого нормування – медичного, релігійного, обрядового.

У польському культурному просторі ця регламентація історично персоналізується у міті Матері Польки (Matki Polki) – символічній фігурі жінки-берегині, чия тілесність цілковито підпорядкована материнству, а материнство – національній справі: вихованню прийдешнього покоління патріотів, плеканню родини в умовах бездержавності, стражданням у мовчанні (Szczuka, 2006; Titkow, 2007). Цей міт, сформований романтичною традицією XIX століття, у XX–XXI століттях не зникає, а трансформується,

© 2026 Автор(и). Ця стаття опублікована у відкритому доступі та поширена на умовах Creative Commons Attribution 4.0 License (CC BY 4.0) (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

набуваючи нових, часто прихованих форм гніту – медичного, релігійного, медійного, які продовжують встановлювати норми «правильної» вагітності та материнства (Imbierowicz, 2012).

Саме на перетині цих двох дискурсів – антропології тіла та національного міту материнства – перебуває роман Мануели Ґретковської «Полька» (2001), написаний у формі інтимного щоденника вагітності. Письменниця, філософиня за освітою та засновниця Польської партії жінок, від початку своєї творчості послідовно руйнує табу, пов'язані з жіночою тілесністю, сексуальністю й материнством. У романі «Полька» вона документує дев'ять місяців очікування доньки Полі, поєднуючи щоденникові нотатки з есеїстичними відступами про політику, релігію й літературу та компаративними спостереженнями над польським і шведським побутом, позаяк книга писалася у стокгольмській еміграції.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена тим, що вагітність у літературному тексті Ґретковської не оприявнюється традиційно як «благословенний стан» у сентиментальному, ідилічному трактуванні, а як тілесний, амбівалентний, часом хворобливий і тривожний досвід, у якому авторка-нараторка не приховує сумнівів, страху, роздратування, фізичного дискомфорту. Саме ця відверта, позбавлена ідеалізації мова стає інструментом культурного спротиву: денатуралізуючи материнство, знімаючи з нього ореол сакраментальної жертовності й екстазу, письменниця розхитує підвалини міту Матері Польки зсередини – не публіцистично-декларативним запереченням, а тілесним, фізіологічним свідченням з власного досвіду.

Метою пропонованої розвідки є проаналізувати, у який спосіб антропологічний досвід вагітності, зафіксований у щоденниковій нарації роману «Полька», функціонує як акт спротиву культурним стереотипам материнства, зокрема мітові Матері Польки, та які художні стратегії – іронія, відвертість, компаративна оптика «дім – еміграція» – використовує авторка для цієї деконструкції.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання кількох завдань: по-перше, окреслити теоретичну рамку антропології тіла та феноменології вагітності, релевантну до інтерпретації літературного тексту; по-друге, реконструювати генеалогію й функціонування міту Матері Польки у польській культурі та простежити механізми його художньої деконструкції у романі; по-третє, проаналізувати наративні й стилістичні стратегії письменниці, зокрема щоденникову форму, відверте мовлення про тілесність, іронію, компаративну оптику «Польща – Швеція» як інструменти спротиву культурним стереотипам; по-четверте, вписати здобуті результати дослідження у ширший контекст студій материнства та тілесного фемінізму в літературознавстві.

Об'єктом дослідження є текст роману «Полька» в сукупності його наративних і тематичних компонент, предметом – художні стратегії й механізми репрезентації та персоніфікації вагітного тіла жінки як акту спротиву культурним стереотипам.

2. Аналіз основних досліджень та публікацій

Методологічним підґрунтям пропонованого дослідження є нині вже класичні концепції антропології тіла. Британська соціальна антропологиня Мері Дуґлас у праці «Чистота та небезпека» трактує тілесні межі як проєкцію соціальних кордонів, а будь-яке «неоднозначне» тіло, зокрема тіло вагітної жінки, що вже не є тілом однієї особи, але ще не є тілом двох, – як таке, що викликає культурну тривогу і потребує символічного впорядкування (Douglas, 1966, с. 72).

Британський антрополог Віктор Тернер, відомий дослідженнями символіки й обрядовості переходу, розвиває поняття лімінальності – перехідного, порогового стану між усталеними суспільними категоріями, – що видається продуктивним для опису вагітності як періоду підвищеної символічної вразливості й водночас посиленого творчого потенціалу (Turner, 1969, с. 95).

Видатна болгарська й французька письменниця-феміністка, філософиня та літературознавиця Юлія Кристева у своїх дослідженнях материнства й аб'єкції, зокрема в есеї «Сили жаху» та інших працях, наголошує на тому, що материнське тіло зазвичай стає об'єктом культурного витіснення саме через свою межовість, а материнський досвід у межах усталених культурних уявлень сприймається як тілесний, фізіологічний, часто сороміцький (Kristeva, 1980).

Американська феміністка й політична дієвиця Айріс Маріон Янґ у нарисі про феноменологію вагітного тіла наголошує на суб'єктності вагітної жінки, яка самостійно конструює й переживає власний досвід, опираючись медичному та культурному об'єктивуванню (Young, 1984).

У польській літературознавчій рецепції творчості Мануели Ґретковської однією серед ключових є розвідка Аґнєшки Мрозік «Полька, Європейка, Громадянка. Фігура Матері Польки у новаторській творчості й політичній діяльності Мануели Ґретковської»[1], у якій дослідниця простежує, як письменниця у трилогії своїх щоденникових романів («Полька», «Європейка» й «Громадянка», яку доповнює роман «Космітка») свідомо грає з символом Матері Польки, експлуатуючи й водночас деконструюючи цей образ (Mrozik, 2012).

[1] Тут і далі переклади польськомовних назв та цитат українською мовою, в тому числі уривків з роману Мануели Ґретковської «Полька» – авторок статті, В. М. та А. Д.

Ельжбєта Корольчук у розвідці «Тіло з тіла матері? Конструювання материнства та сексуальності у міжпоколіннєвому контексті» аналізує способи репрезентації материнського тіла в сучасній польській прозі та публіцистиці, зокрема окреслюючи функцію тілесної відвертості як стратегію опору нормативному дискурсові материнства (Korolczuk, 2012).

Антропологиня Рената Грицюк у передмові до монографії «Прощання з Матір'ю Полькою?» подає загальний контекст трансформації міту материнства у постсоціалістичній Польщі, вказуючи на суперечність між офіційним, здебільшого консервативним дискурсом материнства та практиками й досвідами реальних жінок (Hryciuk, 2012).

Аґнєшка Імбєрович у праці «Матір Полька в обороні? Трансформації міту та його вплив на материнство польських жінок» простежує, як міт Матері Польки експлуатується у правому політичному дискурсі як аргумент проти фемінізму в Польщі (Imbierowicz, 2012).

В есеї «Матір Полька в Європі: між мазохізмом і революцією» відомої літературної критикині, журналістки та феміністичної дієвиці Казімєри Щуки проаналізовано романтичне походження цього міту та його амбівалентну функцію – рівночасне звеличення й прокляття жіночої тілесності через материнство (Szczuka, 2006, с. 56).

У монографії «Ідентичність польських жінок. Тяглість, зміна, контексти» польської соціологині Анни Тітков різнобічно досліджено соціологічні виміри материнського досвіду в сучасній Польщі, зокрема розрив між ідеологічним образом матері та реальними практиками жінок (Titkow, 2007).

Літературознавиця Моніка Свєркош пропонує інструментарій аналізу тілесності у художньому тексті, що виходить поза межі суто метафоричного прочитання (Świerkosz, 2008). Натомість американська феміністка й літературознавиця Енн Снітов у праці «Фемінізм і материнство» актуалізує питання амбівалентного ставлення другої хвилі фемінізму до материнства як інституції водночас гнітючої та потенційно емансипативної (Snitow, 1995).

Суттєвим доповненням до теоретичної рамки антропології вагітності є дослідження медикалізації жіночого тіла в американській культурній антропології. Емілі Мартін у праці «Жінка в тілі» показує, як біомедичний дискурс описує вагітність і пологи мовою виробничого процесу – тіло жінки трактоване як «машина», що продукує дитину під контролем медичної експертизи, тоді як власний голос і суб'єктивний досвід жінки систематично витісняються з цього акту (Martin, 1987).

У студії «Пологи як американський обряд переходу» антропологиня Роббі Дейвіс-Флойд розглядає технократичну модель пологів як ритуал, що символічно підпорядковує жіноче тіло інституційній владі медицини (Davis-Floyd, 1992).

У світлі цих досліджень щоденникова оповідь Мануели Ґретковської, яка переконано надає слово самій вагітній жінці, а не медичному чи ідеологічному дискурсові про неї, набуває додаткового критичного виміру та інтерпретаційного потенціалу: текст повертає суб'єктність тій, чий досвід традиційно описувався й нормувався ззовні.

Важливим методологічним опертям слугує нам також концепція «жіночого письма» (écriture féminine) французької філософині й теоретикині фемінізму Елен Сіксу, котра обстоює потребу такого письма, яке б виходило з тілесного досвіду жінки, а не наслідувало патріархальні наративні кліше (Cixous, 1976).

У цьому ж річищі прочитується праця «Народжена жінкою» американської поетки та публіцистки, представниці другої хвилі фемінізму Адрієнн Річ, що у ній дослідниця розрізняє материнство як інституцію, нав'язану патріархальною культурою, та материнство як живий, суб'єктивно-суб'єктний досвід, що може набувати найрізноманітніших, в тому числі суперечливих форм (Rich, 1976).

Не менш істотним для обраної дослідницької оптики є контекст жанрової традиції польської щоденникової та автобіографічної прози, у якій особисте письмо здавна виконує функцію не лише приватної фіксації досвіду, а й культурного свідчення. У межах цієї традиції жіноче автобіографічне письмо кінця XX – початку XXI століття, до якого належить творчість Мануели Ґретковської, вирізняється підвищеною увагою до тілесності й готовністю говорити про досвід материнства без властивої попереднім десятиліттям стриманості чи навіть упередженості. Це дозволяє розглядати роман Ґретковської «Полька» як частину ширшого літературного процесу, означеного у постмодерністській літературній критиці та літературознавчому дискурсі як «тілесний поворот» у польській жіночій прозі, а не як поодинокий, ізольований авторський експеримент.

У польськомовному літературознавчому просторі рецептивний контекст роману Ґретковської «Полька» представлений численними рецензіями, які одностайно наголошують на автобіографічності, щоденниковій формі та підкреслено відвертому тоні тексту: авторка описує вагітність не як безсумнівно щасливий стан, а як досвід зі своїми сумнівами й тривогами, поєднуючи особисту оповідь з рефлексіями про політику, літературу та костел. Роман було номіновано до престижної літературної премії «Ніке» 2001 року, що свідчить про його визнання у літературному середовищі попри контроверсійність тематики.

3. Окреслення раніше не вивчених частин досліджуваної проблеми

На відміну від доволі розлогої польськомовної рецепції творчості Мануели Ґретковської, в українському літературознавчому дискурсі її постать та, зокрема, роман «Полька» залишаються майже недослідженими. Твори письменниці перекладалися кількома мовами, серед яких і українська – перекладено чотири книги письменниці: романи «Метафізичне кабаре» та «Пристрасний коханець» переклав Андрій Павлишин, роман «Європейка» вийшов у перекладі Софії Андрухович, а книгу «Полька» переклав Олександр Красюк. Попри наявність українського перекладу, роман «Полька» наразі не став предметом системного українського літературознавчого аналізу, а тим паче – інтерпретації в антропологічній перспективі, що поєднує літературознавство з теорією тіла та студіями материнства. Це створює прогалину, яку пропонована розвідка прагне заповнити: по-перше, шляхом прочитання роману у перспективі антропології тіла (Дуґлас, Тернер) та феноменології вагітності (Янґ, Кристева); по-друге, через зіставлення індивідуального досвіду вагітності авторки-нараторки з колективним, національно вкоріненим мітом Матері Польки; по-третє, за посередництвом компаративної оптики «Польща – Швеція», яка виконує у книзі функцію культурного дзеркала, що увиразнює саме польську специфіку регламентації материнського тіла.

Досягнення мети пропонованого дослідження передбачає: концептуалізацію тілесного досвіду вагітності як лімінального антропологічного феномену в літературному тексті; з'ясування механізмів, за допомогою яких роман вступає у діалог й водночас конфлікт з мітом Матері Польки; окреслення авторських стратегій спротиву культурним стереотипам – іронії, відвертості, компаративного погляду «ззовні» – як інструментів денатуралізації догм материнства.

Методологічним фундаментом дослідження є синергія кількох інтерпретаційних підходів: культурно-антропологічного прочитання тексту (з опертям на категорії межі, лімінальності й символічного ладу), феміністської наратології, що зосереджується на лідерстві й впливовості авторки-оповідачки, а також порівняльно-типологічного методу, застосованого для зіставлення польського й шведського культурних контекстів вагітності й материнства, продемонстрованих у романі.

4. Виклад основного матеріалу

Вагітність, за визначенням Айріс Маріон Янґ, є досвідом «подвійного суб'єкта» – станом, у якому межа між «я» та «не-я» стає проникною, рухомою, постійно переозначуваною (Young, 1984). Саме ця межовість, яку антропологія

тіла традиційно пов'язує з тривогою й потребою символічного контролю (Douglas, 1966, с. 92), у романі Мануели Ґретковської перетворюється на предмет свідомої літературної рефлексії. Щоденникова форма дозволяє письменниці фіксувати тілесні зміни, фізіологічні відчуття, страхи й фізичний дискомфорт у режимі реального часу, без ретроспективного згладжування чи ідеалізації, властивих канонічним оповідям про материнство.

Ось кілька свідчень авторки-нараторки про власну вагітність: «Я не обмацую свої груди на наявність ґульок. Вони й без того вже виглядають дивно, наче дві набряклі пухлини, залаковані рожевими кірочками сосків, готові тріснути під пальцями» (Gretkowska, 2001, с. 6); «Ритуал вагітності: я зригую, блюю на добраніч. Ще один день життя з блювотинням» (с. 46); «Ембріон збільшується в матці. Якщо він туди не потрапить, його витягнуть з яєчників або очеревини за допомогою протипухлинних препаратів. Тоді це буде просто купка клітин…» (с. 50); «Чисте „я", не заплямоване фізіологією, втекло кудись на маківку моєї голови. Звідти спостерігає, як моє тіло корчиться від огиди й сорому. Воно більше не належить тільки мені. […] Я мочуся, блюю й плачу» (с. 72); «Материнський мазохізм: очікування блювоти, бігання вночі до туалету та біль у животі…» (с. 92); «Розлад шлунку мине до завтра, – інстинктивно торкаюся опуклості свого живота. Це не мине, з кожним днем буде тільки гірше. […] Вагітність як кульмінація жіночності (живота?). Зовсім не почуваюся більш жіночною» (с. 104); «Вагітність – це шизофренія. […] Не люблю молоко, але випиваю півлітра, відтак у мене починається печія. Мені не хочеться виходити, але мушу дати дитині трохи кисню. І розмовляю сама з собою, гладячи живіт» (с. 190) і врешті – «я не хочу, мені страшно» (с. 254).

Як стверджує Ольга Башкирова, сучасна художня практика дає підстави твердити, що саме жіночий спосіб перепрочитання історії (увага до побутової сфери й деталей, особиста налаштованість та приватність) видається найбільш репрезентативним у контексті постколоніальних літератур з огляду на особливості їх історіософських інтенцій (Башкирова, 2018). У цьому сенсі тіло вагітної протагоністки-нараторки стає територією спротиву в буквальному, тілесному розумінні: сам факт називання дискомфорту, страху, роздратування, себто досвідів, що їх культурна норма наказує приховувати чи принаймні не озвучувати публічно – оприявнюється як акт, що порушує символічний лад, описаний Мері Дуґлас. У такому прочитанні материнське тіло припиняє бути об'єктом виключно споглядання чи опіки (медичної, родинної, соціальної) й стає суб'єктом висловлювання, який самостійно визначає межі власної репрезентації. Таке трактування суголосне спостереженню Ельжбєти Корольчук про те, що тілесна відвертість у сучасній жіночій прозі функціонує як стратегія опору нормативному материнському

дискурсові (Korolczuk, 2012). Читаємо на цю тему в іншому дослідницькому наративі: «Тілесний міметизм визначає один зі способів репрезентації тілесного буття людини у художньому дискурсі за посередництвом механізму мімезису та через концептуалізовані у філософському контексті тілесні кореляти, які становлять основу для творення складної та динамічної образної системи…» (Штейнбук, 2009, с. 34).

У своєму романі Мануела Ґретковська описує непрості взаємини з природою власного тіла. Христина Стельмах вважає роман «Полька» першим у Польщі щоденником вагітної жінки, у якому письменниця зосереджується як на відвертих переживаннях тіла, так і на внутрішніх рефлексіях, що виходять далеко за межі приватного досвіду (Стельмах, 2012). Протагоністка, вагітна жінка, не відчуває себе природно у власному тілі, яке починає змінюватися – цей стан видається їй цілком чужим, подібним до хвороби, яку треба подолати: «Вагітність – це не хвороба, це не хвороба, повторюю я собі» (Gretkowska, 2001, с. 323).

Ігор Карівець стверджує: «Тіло – це перше, з чим стикається людина у повсякденному житті. Воно диктує людині її потреби, породжує її бажання та пристрасті. Також воно задає орієнтування у просторі. Тіло можна розглядати як центр, стосовно якого можна говорити про праве і ліве, верх і низ» (Карівець, 2015, с. 97).

Прикметно, що ця стратегія працює не лише на рівні змісту, а й на рівні жанрової форми: щоденник, на відміну від традиційного роману виховання чи роману-сповіді, не передбачає фінального, узагальнювального висновку про «сенс материнства» – він фіксує процес у його незавершеності й суперечливості. У цьому контексті антропологічна цінність роману Ґретковської особливо очевидна: вагітність утілюється не як подія з наперед відомим сюжетом (зачаття – очікування – благословенні пологи), а як низка окремих, часто дисонансних епізодів тілесного досвіду, кожен з яких має право на власну, неідеалізовану фіксацію. Такий «процесуальний», а не «телеологічний» спосіб оповіді сам по собі є формою спротиву наративним канонам материнства, які неминуче домагаються однозначно позитивної розв'язки.

4.1. Міт Матері Польки: генеалогія та деконструкція у романі

Сама назва роману Мануели Ґретковської – «Полька» – програмово апелює до національної ідентичності: протагоністка є полькою, і Полькою (тобто Полею) буде її ще не народжена донька. Проте, як переконує Аґнєшка Мрозік, ця апеляція не є однозначним підтвердженням традиційного зв'язку жіночності, материнства й нації – навпаки, авторка послуговується мітологемою Матері Польки й водночас іронічно її переозначує (Mrozik, 2012). Цей міт, що бере початок у романтичній традиції XIX століття,

конструює материнство як форму національного служіння: жінка-мати повинна виховати сина-патріота, гідно й мовчазно знести побутові й історичні поневіряння, пожертвувати особистими прагненнями заради родини й вітчизни (Szczuka, 2006).

У романі відбувається виразна деідеалізація акту народження, яке протагоністка зіставляє зі смертю: «Чому цей біль такий безглуздий? … я не народжую, я помираю» (Gretkowska, 2001, с. 343). Пологи вважаються природним процесом, однак вони нерозривно пов'язані зі страхом болю, що пронизує усю людську сутність. Окремі дослідники, зокрема Адрієнн Річ, стверджують, що це має глибоке культурне пояснення: упродовж усього життя жінок привчають сприймати пологи як найболісніший момент життя, а не як функціональний фізіологічний процес. Попри те, що виховання авторки-нараторки містило й позитивні розповіді про подолання болю, саме перекази про муки залишалися найяскравішими.

Ґретковська вибудовує образ матері, яка відкрито говорить про власні страхи, амбівалентність відчуттів вагітності, побутові й фінансові труднощі, напруження у стосунках з партнером – себто про все те, що канонічний міт наказує заперечувати або, навпаки, героїзувати. Це не заперечення материнства як такого, а деконструкція його ідеалізованої, жертовної версії: авторка утверджує право матері на амбівалентність, на втому й роздратування, що не перешкоджає їй любити свою дитину. Саме в цьому полягає антропологічний вимір спротиву стереотипам: текст не відкидає материнство як цінність, а руйнує монолітність культурного сценарію, за яким це материнство мусить переживатися.

Аґнєшка Імбєрович зауважує, що міт Матері Польки продовжує активно використовуватися у консервативному політичному дискурсі як аргумент проти «потреби» фемінізму в Польщі, позаяк, за такою логікою, польська жінка апріорі перебуває у привілейованому, ледь не матріархальному становищі (Imbierowicz, 2012). Саме тому щоденникова, підкреслено особиста форма роману Ґретковської, яка документує реальні труднощі материнства – фізичні, емоційні, соціальні, – виконує функцію позірно мовчазної, але дієвої полеміки з цим ідеологічним конструктом: не через прямий публіцистичний виступ, а через саму фактуру тілесного досвіду, зафіксованого у тексті.

Варто наголосити, що деконструкція міту Матері Польки в романі не набуває форми відкритого заперечення національної ідентичності чи родинних цінностей як таких. Авторка не відмовляється від означення «полька» ні для себе, ні для доньки – вона радше перевизначає зміст, який у це слово вкладається: бути полькою у тексті Ґретковської означає не мовчазну жертовність, а право на власний, суперечливий, тілесно проговорений досвід материнства. У цьому сенсі роман репрезентує не

розрив з традицією, а її критичне, іронічне переосмислення зсередини – стратегію, яку Аґнєшка Мрозік окреслює як характерну для пізнішої, «громадянської» фази творчості письменниці, коли особиста мова щоденника поступово перетворюється на мову публічного громадянського й політичного висловлювання (Mrozik, 2012).

4.2. Щоденникова форма й відверте мовлення як антропологічний спротив

Жанр інтимного щоденника, обраний Ґретковською для роману «Полька», вже сам по собі є вибором антропологічно значущим. На відміну від художньої прози з дистанційованим наратором, щоденник передбачає позицію свідка власного досвіду «зсередини» й «у моменті», без права на ретроспективну корекцію. Це формально наближає текст до методу включеного спостереження, характерного для антропологічного дослідження: авторка одночасно є «інформанткою» й «дослідницею» власного тілесного досвіду, фіксуючи його без остаточної інтерпретаційної рамки.

Рецензенти одностайно наголошують, що саме відвертість – те, що авторка «не соромиться» й «не приховує» деталей особистого життя – є найприкметнішою рисою її роману. Ця відвертість поширюється не лише на фізіологію вагітності, а й на стосунки з партнером Пйотром, на побутові непорозуміння й сумніви щодо власної готовності до материнства. У світлі теорії Юлії Крістевої про аб'єктне як таке, що суспільство прагне витіснити з публічного простору саме через його межовість і «соромітність» (Kristeva, 1980), подібна відвертість втілюється як свідома стратегія повернення витісненого досвіду в поле видимості й обговорюваності.

Водночас щоденникова форма не позбавляє текст літературності: за спостереженнями дослідників творчості Ґретковської, авторка поєднує особисту сповідь з есеїстичними відступами про літературу, культуру, політику й релігію, перетворюючи індивідуальний досвід на простір для ширшої культурної рефлексії. Це надає романові статусу публічного висловлювання, спрямованого на деконструкцію усталених колективних уявлень про материнство.

Однак така наративна стратегія не витісняє, а, навпаки, поглиблює автентичну, приватну інтонацію тексту-щоденника, серед іншого – у місцях про стосунки авторки-оповідачки з її партнером: «Буває ідилія, а буває й шекспірівська драма. В мені живе якийсь трагічний романтик, я мушу постійно бути закоханою. Коли відчуваю, що моє кохання згасає, а я ж не можу бути з чоловіком, у якого не закохана, тоді створюю трагедію, провокую напругу, підштовхую до межі розлуки. Все це лише для того, аби переконатися, що я й надалі закохана. Це такий рецепт успішних стосунків, але лише для нервово стійких. Пйотр стійкий. Крім того, наші почуття

зміцнюються неминучими розлуками. Я часто їжджу до Польщі. І це також сприяє нашій близькості. […] Ба більше, ми часто бачимо ті самі сни. Між нами неймовірна телепатія. Скажімо, коли разом їдемо автомобілем, читаємо думки одне одного, не мусимо нічого говорити» (Gretkowska, 2001, с. 20).

Доречним буде згадати концепцію «жіночого письма» Елен Сіксу, яка наполягала на тому, що жінка повинна писати «своїм тілом», вивільняючи мову з-під контролю патріархальних наративних конвенцій (Cixous, 1976). Щоденникова форма роману «Полька» з її фрагментарністю, відмовою від фінальної інтерпретаційної рамки та зосередженістю на фізіологічних деталях може прочитуватися як практична реалізація цього теоретичного постулату: письменниця не стільки розповідає історію материнства, скільки записує його безпосереднє тілесне проживання, зберігаючи за текстом статус відкритого, незавершеного документа особистого досвіду.

4.3. Компаративний вимір: Польща – Швеція, дім – еміграція

Особливістю роману Мануели Ґретковської «Полька» є те, що написаний він у стокгольмській еміграції: авторка на момент вагітності мешкала у Швеції з партнером Пйотром Пєтухою. Ця біографічна обставина набуває структуротворчого значення для тексту: досвід очікування дитини постійно осмислюється у порівняльній оптиці – польський побут і звичаї протиставляються шведським, консервативніші уявлення про сім'ю й материнство – ліберальнішій північноєвропейській моделі. Такий погляд «ззовні» дозволяє авторці побачити польський міт материнства не як природну, самоочевидну норму, а як культурно й історично зумовлений конструкт, який має альтернативи.

Антропологічно ця позиція відповідає літературній стратегії «дистанціювання», коли дослідник (чи у цьому випадку авторка-нараторка) досягає здатності побачити власну культуру як одну з можливих систем значень саме завдяки перебуванню поза нею. Порівняння двох культурних контекстів материнства – польського, з його історичним тягарем міту Матері Польки, та шведського, з іншою моделлю державної підтримки батьківства та іншими нормами публічного обговорення тілесності – стає для Ґретковської інструментом критичної рефлексії над власним, «рідним» культурним сценарієм. У такий спосіб двоголосся «дім – еміграція» стає художнім аналогом антропологічно-компаративної стратегії письма.

Прикметно, що ця компаративна перспектива не зводиться до простого протиставлення «гіршого» польського та «кращого» шведського досвіду. Йдеться радше про демонстрування самої можливості множинності моделей материнства: те, що у польському контексті сприймається як природна, єдино припустима норма поведінки вагітної жінки, у шведському

контексті виявляється лише однією з можливих культурно зумовлених практик. Це спостереження вписується в антропологічну методологію «розхитування самоочевидності» (making the familiar strange), що дозволяє авторці – а слідом за нею й читачці – побачити власний культурний досвід критично, за межами безумовного прийняття його як єдино правильного.

4.4. Механізми деконструкції стереотипів: іронія, гумор, антисентименталізм

Характерною рисою письма Ґретковської, на якій наголошують ледь не всі рецензенти й дослідники її творчості, є поєднання проникливого спостереження з гумором та іронією (Mrozik, 2012). У романі «Полька» ця іронічна оптика застосовується насамперед до самої протагоністки-нараторки: авторка не боїться показати себе смішною, роздратованою, непослідовною, що суттєво відрізняє текст від традиційних «материнських» оповідей, витриманих у регістрі зворушення й вдячності. Іронія тут виконує функцію антисентименталізму: вона унеможливлює прочитання тексту як чергової ілюстрації міту про «природну» жіночу жертовність.

Гумор у романі не применшує серйозності теми – навпаки увиразнює контроверсійні аспекти материнського досвіду, дозволяючи авторці говорити про складні речі – страх, невпевненість, фізичний біль – без надриву й патетики. Моніка Свєркош окреслює письменницьку стратегію книги як «тілесний фемінізм» у літературі: письмо, яке не метафоризує тіло, а промовляє про нього прямо, конкретно, часом навіть провокативно, вивільняючи його з полону культурних умовностей (Świerkosz, 2008). У підсумку саме поєднання щоденникової відвертості, іронічної дистанції та компаративного погляду «з еміграції» формує цілісну художню стратегію спротиву, завдяки якій індивідуальний досвід вагітності авторки-нараторки набуває статусу культурного й антропологічного висловлювання.

4.5. Ім'я, спадковість і мова тіла: від «Польки»-матері до «Польки»-доньки

Симптоматичним для антропологічного прочитання роману є сам вибір заголовка та імені для доньки протагоністки. Назва «Полька» – це водночас і позначення національної приналежності авторки-нараторки, і граматична форма, від якої походить ім'я дитини: Поля, пестлива форма – Полька. У такий спосіб текст програмово поєднує індивідуальне тіло матері з колективним тілом нації: ще не народжена дитина від самого початку означена як продовження національної спільноти. Проте, на відміну від романтичного канону, у якому це означення супроводжувалося патосом жертовності й обов'язку, у Ґретковської воно подається крізь призму іронії й побутової конкретики – імена, органи, самопочуття, страх пологів описуються у діапазоні повсякденної мови, а не високого стилю національного міту (Mrozik, 2012).

Ця стратегія «зниження» високого стилю до побутового, тілесного мовлення є істотним елементом спротиву: авторка не полемізує з мітом Матері Польки експліцитно, а радше позбавляє його патетичної мови, якою цей міт традиційно артикулювався. Коли материнство описується мовою конкретних фізичних відчуттів – нудоти, втоми, змін тіла, – воно перестає бути абстрактною національною метафорою й повертається до статусу конкретного, індивідуального досвіду однієї жінки. У цьому й полягає, услід за спостереженнями Кристевої про мову тіла матері (Kristeva, 1980), основний механізм літературної деконструкції стереотипу: не заперечення символу, а його «розгалуження», повернення до тілесної основи, яку символ традиційно приховував.

4.6. «Полька» у контексті сучасної польської жіночої автобіографічної прози

Інтерпретований роман Мануели Ґретковської варто розглядати не як ізольований текст, індивідуальний авторський експеримент, а як контекстуально-інтертекстуальне утілення ширшої тенденції польської жіночої автобіографічної прози кінця 1990-х – початку 2000-х років, що загалом характеризувалася посиленою увагою до тілесності, відвертості й критичного перегляду традиційних моделей жіночності. Серед представниць цієї тенденції згадують передусім творчість Ізабели Філіпяк (ключові твори: «Абсолютна амнезія», «Альма», «Творче писання для молодих панянок»), яка, на відміну від Ґретковської, зосереджується на темі небажаного материнства й трагедії дитиновбивства як крайньому вияві соціального тиску на жінку. Якщо Філіпяк документує найтемніший, драматичний полюс материнського досвіду, зумовлений бідністю й відсутністю підтримки, то Ґретковська обирає іншу перспективу – амбівалентної, однак прийнятої й бажаної вагітності, ускладненої не зовнішньою скрутою, а внутрішніми сумнівами, побутовими незручностями й гнітом культурних очікувань.

Таке зіставлення увиразнює важливу методологічну тезу: спротив культурним стереотипам материнства у сучасній польській прозі не є монолітним явищем, а реалізується у широкому спектрі стратегій – від зображення найтрагічніших наслідків патріархального утиску до, як у випадку Ґретковської, іронічної й водночас доброзичливої деконструкції ідеалізованого образу «хорошої матері» зсередини досвіду бажаної вагітності. Обидві стратегії, попри відмінність регістрів, спираються на спільний принцип: визнання за жінкою права говорити про материнство власною, а не запозиченою в культурного канону мовою.

4.7. Простір і межа: дім, лікарня, кордон

Лімінальність вагітного тіла, про яку йшлося вище услід за Віктором Тернером (Turner, 1969), у романі Ґретковської має також просторовий вимір. Протагоністка-нараторка повсякчас перебуває «поміж» – поміж Польщею і Швецією, домом і чужиною, статусом письменниці й статусом майбутньої матері, приватним простором помешкання і публічним, інституційним простором лікарні чи гінекологічної консультації. Кожен із цих просторів супроводжується власним набором очікувань і приписів щодо «правильної» поведінки вагітної жінки, і саме рух нараторки поміж ними унаочнює відносність, неуніверсальність кожного окремого набору норм. Як наголошує Ірина Смаровоз, у романі «Полька» пейзаж віддзеркалює емоційний стан протагоністки, а простір моделюється лаконічно, з акцентом на деталях, що стають відбиттям внутрішнього світу (Смаровоз, 2022, с. 42–43).

Дім у цій цілості оприявнюється як простір, в якому відносна приватність дозволяє говорити про тілесний досвід без цензури – саме тут, за логікою щоденникового письма, народжується текст роману. Натомість лікарня чи гінекологічна консультація – це простір інституційного контролю, де тіло жінки підпорядковується медичному поглядові (Martin, 1987; Davis-Floyd, 1992).

Кордон між Польщею та Швецією, який авторка перетинає фізично, стає метафорою ширшого культурного кордону між різними моделями материнства – того самого, про який ідеться у підрозділі 4.3. У сукупності ці просторові опозиції формують художню структуру, у якій тілесний досвід вагітності є невіддільним від просторового й культурного контексту, що в ньому він переживається.

Символіка кордону – переходу, порогу, межі, яку треба перетнути, – увиразнює фінальну подію роману: пологи як кульмінаційний момент лімінальності, після якого протагоністка-нараторка (а разом з нею й читачка) остаточно переходить у новий соціальний статус матері. Проте, на відміну від канонічних наративів, де цей перехід описується як момент трансцендентного одкровення чи екстазу, текст Мануели Ґретковської, як слушно переконують дослідники її творчості, зберігає властиву всьому романові іронічну, приземлену інтонацію навіть у зображенні цієї кульмінації (Mrozik, 2012), що остаточно закріплює ключову художню стратегію авторки: послідовне уникнення сакралізації й патетики там, де традиція вимагала б саме їх.

4.8. «Полька» на тлі традиції материнських наративів у польській літературі

Аби повніше осягнути новаторство художньої стратегії Ґретковської, доцільно коротко зіставити її роман із традицією втілення материнства у польській літературі, яка впродовж XIX–XX століть здебільшого була підпорядкована неодноразово згадуваному тут мітові Матері Польки, що його відважно деконструює інтерпретований роман. У романтичній та позитивістській літературі мати-полька увиразнюється передусім у своїй функціональній ролі: вона виховує дітей у патріотичному дусі, забезпечує тяглість роду й національної пам'яті, терпляче зносить злигодні бездержавного існування нації. Її внутрішній, суб'єктивний досвід – тілесний, емоційний, суперечливий – лишається здебільшого поза увагою наративу, витіснений на периферію функціональної, символічної ролі «берегині» (Szczuka, 2006).

У такій традиційній моделі оповіді про материнство сам процес вагітності майже ніколи не стає предметом художньої деталізації: він або оминається, або згадується побіжно, як передумова появи дитини – вже дорослого персонажа чи персонажки майбутньої оповіді. Тіло матері у цій системі координат важливе не саме по собі, а лише як функціональний посередник між поколіннями. Саме на противагу цій усталеній моделі у романі «Полька» здійснено засадничу зміну оптики: в центрі оповіді опиняється не наслідок (дитина як продовжувачка роду), а сам процес – дев'ять місяців тілесних, емоційних, побутових перипетій, які традиційна література оминала мовчанням.

У цьому сенсі роман Мануели Ґретковської варто трактувати як приклад ширшої тенденції у сучасній європейській літературі – «розповідати непрожите», себто впроваджувати до літературного дискурсу ті аспекти жіночого досвіду, які тривалий час залишалися замовчуваними саме через їхню тілесну, «сороміцьку» з погляду культурних стереотипів природу (Kristeva, 1980). Українському літературознавству, де материнський досвід також здебільшого висвітлювався крізь оптику символічної, а не тілесної репрезентації, подібна інтерпретаційна стратегія могла б прислужитися для перегляду низки текстів сучасної української жіночої прози, які очікують нового антропологічного прочитання, серед іншого: «Сестро, сестро…» та інші твори Оксани Забужко, проза Тані Малярчук та Наталки Сняданко, роман «Дім для Дома» Вікторії Амеліної, збірка оповідань «При надії» про досвід очікування дитини з текстами Любові Якимчук та Ірени Карпи, іронічна книга «Матера вам не наймичка» письменниці й блогерки Каті Бльостки та багато інших.

5. Висновки та перспективи дослідження

Інтерпретація роману Мануели Ґретковської «Полька» в антропологічній перспективі демонструє, що індивідуальний тілесний досвід вагітності, зафіксований у щоденниковій формі, втілюється як послідовний акт спротиву культурним стереотипам материнства, передусім – спротив польському національному мітові Матері Польки. Цей спротив реалізується не через прямий полемічний виступ, а через саму фактуру письма: відверту фіксацію фізіологічних і психологічних аспектів вагітності, іронічне дистанціювання щодо власного досвіду, компаративну оптику «Польща – Швеція», яка дозволяє побачити рідну культурну модель материнства як одну з можливих, а не єдино правильну.

Теоретична рамка антропології тіла (Дуґлас, Тернер) та феноменології вагітності (Янґ, Кристева) дозволяє прочитати інноваційний літературний текст Ґретковської як художнє дослідження межовості материнського тіла – стану, який традиційна культура прагне впорядкувати й регламентувати, тоді як авторка, навпаки, утверджує право на амбівалентність, недосконалість і мовну невичерпність цього досвіду. У дослідженнях Мрозік, Корольчук, Імбєрович та Щуки роман трактується як істотний приклад того, як сучасна польська література, звертаючись до автобіографічного досвіду вагітності, деконструює монолітність романтичного міту материнства й водночас не заперечує цінності материнства як такого.

Зіставлення роману Ґретковської із сучасними йому текстами польської жіночої прози, зокрема з письменством та феміністичною літературною критикою Ізабели Філіпяк, дозволяє спостерегти й усвідомити спротив культурним стереотипам материнства як спектр розмаїтих художніх рішень – від трагічного викриття соціального насилля над материнським тілом до іронічної, підкреслено особистої деконструкції ідеалізованого образу «хорошої матері». У цьому дискурсі роман «Полька» посідає особливе місце: це текст, який не заперечує материнства й не драматизує його як приреченість, а пропонує читачці/читачеві модель материнства, прожитого й описаного на власних умовах – з сумнівами, страхами, гумором, утомою та любов'ю водночас.

Перспективи подальших досліджень творчості Мануели Ґретковської вбачаємо у трьох ключових вимірах: компаративне та інтертекстуальне прочитання роману «Полька» у контексті «материнської» трилогії письменниці («Полька», «Європейка», «Громадянка»); зіставлення інтерпретованого тексту з іншими взірцями сучасної польської жіночої автобіографічної прози, зокрема з творами Ізабели Філіпяк, Інґи Івасюв та Сильвії Хутнік; упровадження роману до ширшого дискурсу українського

літературознавства, де творчість Ґретковської досі залишається малодослідженою, попри її значущість для розуміння трансформацій міту материнства у постколоніальних літературах Центрально-Східної Європи, до яких належить і українська література.

Узагальнюючи виокремлені у розвідці літературні стратегії – тілесну відвертість щоденникового письма, іронічну деконструкцію міту Матері Польки, компаративну оптику «Польща – Швеція», антимедикалізаційний наратив вагітності, просторову символіку межі та есеїстичне розширення приватного досвіду до рівня громадянського висловлювання, – можна констатувати, що спротив культурним стереотипам у романі Ґретковської «Полька» реалізується одночасно на рівні змісту, форми, композиції та мови тексту. Саме це й робить роман не просто розповіддю про історію однієї вагітності, а послідовним, здійсненим на різних щаблях художньої структури, подоланням обмежень, створених культурою як дозволений простір, у якому жінка може говорити про власне тіло.

Література

1. Башкирова Ольга 2018. Художня репрезентація фемінної і маскулінної тілесності в сучасній українській романістиці. *Філологічний дискурс* 7: с. 21–32.
2. Карівець Ігор 2015. *Повсякдення у просторі соціально-філософської рефлексії: теорії, елементи та принципи дослідження*. Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка.
3. Смаровоз Ірина 2022. Засоби та прийоми художнього осмислення повсякденності у текстах І. Роздобудько та М. Ґретковської. *Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe* 4/7: с. 39–46. https://doi.org/10.15804/PPUSN.2022.04.04
4. Стельмах Христина 2012. Візія тілесності у творчості Мануели Ґретковської. *Проблеми слов'янознавства* 61: с. 244–249.
5. Штейнбук Фелікс 2009. *Тілесність – мімезис – аналіз (Тілесно-міметичний метод аналізу художніх творів)*. Київ: Знання України.
6. Cixous, Hélène 1976. The Laugh of the Medusa. Transl. K. Cohen, P. Cohen. *Signs* 1/4: pp. 875–893. https://doi.org/10.1086/493306
7. Davis-Floyd, Robbie 1992. *Birth as an American Rite of Passage*. Berkeley: University of California Press.
8. Douglas, Mary 1966. *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. London: Routledge.
9. Gretkowska, Manuela 2001. *Polka*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.
10. Hryciuk, Renata E. 2012. Wstęp. Pożegnanie z Matką Polką? In: Hryciuk, Renata E. – Korolczuk, Elżbieta eds. *Pożegnanie z Matką Polką? Dyskursy, praktyki i reprezentacje macierzyństwa we współczesnej Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, pp. 7–24. https://doi.org/10.31338/uw.9788323511175.pp.7-26

11. Imbierowicz, Agnieszka 2012. Matka Polka w defensywie? Przemiany mitu i jego wpływ na macierzyństwo polskich kobiet. *Ogrody Nauk i Sztuk* 2: pp. 430–442. https://doi.org/10.15503/onis2012.430.442
12. Korolczuk, Elżbieta 2012. Ciało z ciała matki? Konstruowanie macierzyństwa i seksualności w kontekście międzypokoleniowym. In: Hryciuk, Renata E. – Korolczuk, Elżbieta eds. *Pożegnanie z Matką Polką? Dyskursy, praktyki i reprezentacje macierzyństwa we współczesnej Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, pp. 215–234. https://doi.org/10.31338/uw.9788323511175.pp.215-234
13. Kristeva, Julia 1980. *Pouvoirs de l'horreur. Essai sur l'abjection*. Paris: Seuil.
14. Martin, Emily 1987. *The Woman in the Body: A Cultural Analysis of Reproduction*. Boston: Beacon Press.
15. Mrozik, Agnieszka 2012. Polka, Europejka, Obywatelka. Figura Matki Polki w najnowszej twórczości i działalności politycznej Manueli Gretkowskiej. In: Hryciuk, Renata E. – Korolczuk, Elżbieta eds. *Pożegnanie z Matką Polką? Dyskursy, praktyki i reprezentacje macierzyństwa we współczesnej Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, pp. 421–437. https://doi.org/10.31338/uw.9788323511175.pp.421-439
16. Rich, Adrienne 1976. *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*. New York: W. W. Norton.
17. Snitow, Ann 1995. Feminizm i macierzyństwo. *Pełnym Głosem* 3: pp. 57–72.
18. Szczuka, Kazimiera 2006. Matka Polka w Europie: między masochizmem a rewolucją. In: Piwińska, Marta ed. *Romantycy i Europa. Marzenia – Doświadczenia – Propozycje*. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN.
19. Świerkosz, Monika 2008. Feminizm korporalny w badaniach literackich. Próba wyjścia poza metaforykę cielesności. *Teksty Drugie* 1–2: pp. 75–95.
20. Titkow, Anna 2007. *Tożsamość polskich kobiet. Ciągłość, zmiana, konteksty*. Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii PAN.
21. Turner, Victor 1969. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine Publishing.
22. Young, Iris Marion 1984. Pregnant Embodiment: Subjectivity and Alienation. *Journal of Medicine and Philosophy* 9/1: pp. 45–62. https://doi.org/10.1093/jmp/9.1.45

References

1. Bashkyrova, Olha 2018. Khudozhnia reprezentatsiia feminnoi i maskulinnoi tilesnosti v suchasnii ukrainskii romanistytsi [Artistic Representation of Feminine and Masculine Corporeality in Contemporary Ukrainian Novelistics]. *Filolohichnyi dyskurs* 7: pp. 21–32. (In Ukrainian)
2. Karivets, Ihor 2015. *Povsiakdennia u prostori sotsialno-filosofs'koi refleksii: teorii, elementy ta pryntsypy doslidzhennia* [Everyday Life in the Space of Socio-Philosophical Reflection: Theories, Elements and Principles of Research]. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. (In Ukrainian)
3. Smarovoz, Iryna 2022. Zasoby ta pryiomy khudozhnoho osmyslennia povsiakdennosti u tekstakh I. Rozdobud'ko ta M. Gretkovs'koi [Means and Methods of Literary Understanding of Everyday Life in the Works of I. Rozdobudko and M. Gretkovska].

Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe 4/7: pp. 39–46. https://doi.org/10.15804/PPUSN.2022.04.04 (In Ukrainian)

4. Stelmakh, Khrystyna 2012. Viziia tilesnosti u tvorchosti Manueli Gretkovs'koi [The Vision of Corporeality in the Work of Manuela Gretkowska]. *Problemy slovianoznavstva* 61: pp. 244–249. (In Ukrainian)
5. Shteinbuk, Feliks 2009. *Tilesnist' – mimezys – analiz (Tilesno-mimetychnyi metod analizu khudozhnikh tvoriv)* [Corporeality – Mimesis – Analysis (The Body-Mimetic Method of Analysing Literary Works)]. Kyiv: Znannia Ukrainy. (In Ukrainian)
6. Cixous, Hélène 1976. The Laugh of the Medusa. Transl. K. Cohen, P. Cohen. *Signs* 1/4: pp. 875–893. https://doi.org/10.1086/493306
7. Davis-Floyd, Robbie 1992. *Birth as an American Rite of Passage*. Berkeley: University of California Press.
8. Douglas, Mary 1966. *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. London: Routledge.
9. Gretkowska, Manuela 2001. *Polka* [The Polish Woman]. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B. (In Polish)
10. Hryciuk, Renata E. 2012. Wstęp. Pożegnanie z Matką Polką? [Introduction. Farewell to the Polish Mother?]. In: Hryciuk, Renata E. – Korolczuk, Elżbieta eds. *Pożegnanie z Matką Polką? Dyskursy, praktyki i reprezentacje macierzyństwa we współczesnej Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, pp. 7–24. https://doi.org/10.31338/uw.9788323511175.pp.7-26 (In Polish)
11. Imbierowicz, Agnieszka 2012. Matka Polka w defensywie? Przemiany mitu i jego wpływ na macierzyństwo polskich kobiet [The Polish Mother on the Defensive? Transformations of the Myth and Its Impact on the Motherhood of Polish Women]. *Ogrody Nauk i Sztuk* 2: pp. 430–442. https://doi.org/10.15503/onis2012.430.442 (In Polish)
12. Korolczuk, Elżbieta 2012. Ciało z ciała matki? Konstruowanie macierzyństwa i seksualności w kontekście międzypokoleniowym [Body from the Mother's Body? Constructing Motherhood and Sexuality in an Intergenerational Context]. In: Hryciuk, Renata E. – Korolczuk, Elżbieta eds. *Pożegnanie z Matką Polką?* Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, pp. 215–234. https://doi.org/10.31338/uw.9788323511175.pp.215-234 (In Polish)
13. Kristeva, Julia 1980. *Pouvoirs de l'horreur. Essai sur l'abjection* [Powers of Horror: An Essay on Abjection]. Paris: Seuil. (In French)
14. Martin, Emily 1987. *The Woman in the Body: A Cultural Analysis of Reproduction*. Boston: Beacon Press.
15. Mrozik, Agnieszka 2012. Polka, Europejka, obywatelka. Figura Matki Polki w najnowszej twórczości i działalności politycznej Manueli Gretkowskiej [Pole, European, Citizen. The Figure of the Polish Mother in the Recent Work and Political Activity of Manuela Gretkowska]. In: Hryciuk, Renata E. – Korolczuk, Elżbieta eds. *Pożegnanie z Matką Polką?* Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, pp. 421–437. https://doi.org/10.31338/uw.9788323511175.pp.421-439 (In Polish)
16. Rich, Adrienne 1976. *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*. New York: W. W. Norton.

17. Snitow, Ann 1995. Feminizm i macierzyństwo [Feminism and Motherhood]. *Pełnym Głosem* 3: pp. 57–72. (In Polish)
18. Szczuka, Kazimiera 2006. Matka Polka w Europie: między masochizmem a rewolucją [The Polish Mother in Europe: Between Masochism and Revolution]. In: Piwińska, Marta ed. *Romantycy i Europa. Marzenia – Doświadczenia – Propozycje*. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN. (In Polish)
19. Świerkosz, Monika 2008. Feminizm korporalny w badaniach literackich. Próba wyjścia poza metaforykę cielesności [Corporeal Feminism in Literary Studies. An Attempt to Go Beyond the Metaphorics of Corporeality]. *Teksty Drugie* 1–2: pp. 75–95. (In Polish)
20. Titkow, Anna 2007. *Tożsamość polskich kobiet. Ciągłość, zmiana, konteksty* [The Identity of Polish Women. Continuity, Change, Contexts]. Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii PAN. (In Polish)
21. Turner, Victor 1969. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine Publishing.
22. Young, Iris Marion 1984. Pregnant Embodiment: Subjectivity and Alienation. *Journal of Medicine and Philosophy* 9/1: pp. 45–62. https://doi.org/10.1093/jmp/9.1.45

Антропологія вагітності як акт спротиву культурним стереотипам: на прикладі роману Мануели Ґретковської «Полька»

Меньок Віра, кандидат філологічних наук. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кафедра зарубіжної літератури та полоністики, доцент. polcentrum@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2573-3078.

Данилишин Анастасія. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кафедра зарубіжної літератури та полоністики, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти. danylanastasiia19@gmail.com, ORCID: 0009-0005-0205-7996.

Авторки статті зосереджуються на інтерпретації роману Мануели Ґретковської «Полька» (2001) в антропологічній перспективі, трактуючи його як приклад художнього осмислення вагітності через акт спротиву культурним стереотипам материнства, передусім – польському національному мітові Матері Польки. З опертям на класичні концепції антропології тіла Мері Дуґлас та Віктора Тернера, феноменологію вагітного тіла Айріс Маріон Янґ та теорію аб'єкції Юлії Кристевої, а також на дослідження Ірини Смаровоз, продемонстровано, що щоденникова форма роману, відверте мовлення про фізіологію та психологію вагітності, іронічна дистанція щодо власного досвіду й компаративна оптика «Польща – Швеція» утворюють цілісну художню стратегію деконструкції ідеалізованого жертовного образу материнства. Проаналізовано співвідношення тексту з польськими дослідженнями міту Матері Польки (Мрозік, Щука, Тітков, Імбєрович) та методологією тілесного фемінізму в літературознавстві (Свєркош, Корольчук). Наголошено на ролі шведського контексту еміграції, який дозволяє авторці побачити польську модель материнства як культурно зумовлену, а не природну норму. Розглянуто просторову символіку лімінальності вагітного тіла

(дім, лікарня, кордон між Польщею і Швецією), антимедикалізаційний наратив, що повертає суб'єктність вагітній жінці всупереч біомедичному дискурсові (Мартін, Дейвіс-Флойд), а також практичну реалізацію принципів жіночого письма Елен Сіксу через фіксацію безпосереднього тілесного проживання. Зіставлення з творчістю Ізабели Філіпяк увиразнює спектр стратегій спротиву стереотипам материнства – від трагічного викриття до іронічної деконструкції зсередини бажаної вагітності. Роман є частиною ширшого «тілесного повороту» у польській автобіографічній літературі кінця XX – початку XXI століття, де особисте письмо виконує функцію культурного свідчення. Зроблено висновок, що спротив у романі реалізується не через прямий публіцистичний виступ, а через саму фактуру тілесного, відвертого й іронічного письма, яке утверджує право матері на амбівалентність досвіду. Окреслено перспективи компаративного прочитання роману у контексті всієї «материнської» трилогії письменниці та впровадження його до українського літературознавчого дискурсу.

Ключові слова: *Мануела Ґретковська, «Полька», антропологія тіла, вагітність, материнство, «Матір Полька», феміністська критика, тілесність.*

The anthropology of pregnancy as resistance to cultural stereotypes: the case of Manuela Gretkowska's novel "Polka"

Vira Meniok, candidate of philological sciences. Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Department of Foreign Literature and Polish Studies, associate professor. polcentrum@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2573-3078.

Anastasiia Danylyshyn. Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Department of Foreign Literature and Polish Studies, MA student. danylanastasiia19@gmail.com, ORCID: 0009-0005-0205-7996.

The authors focus on the interpretation of Manuela Gretkowska's novel "Polka" (2001) from an anthropological perspective, viewing it as an example of the literary representation of pregnancy as a form of resistance to cultural stereotypes of motherhood, primarily the Polish national myth of the "Matka Polka" (Polish Mother). Drawing on Mary Douglas's and Victor Turner's classical concepts in the anthropology of the body, Iris Marion Young's phenomenology of the pregnant body, and Julia Kristeva's theory of abjection, as well as on the research of Iryna Smarovoz, the article demonstrates that the novel's diary form, its frank discourse on the physiology and psychology of pregnancy, the narrator's ironic distance from her own experience, and the comparative Poland–Sweden perspective constitute a coherent artistic strategy for deconstructing the idealized, self-sacrificing image of motherhood. The article also examines the relationship between the text and Polish studies of the "Matka Polka" myth (Mrozik, Szczuka, Titkow, Imbierowicz), as well as methodological approaches associated with corporeal feminism in literary studies (Świerkosz, Korolczuk). Particular attention is paid to the role of the Swedish context of emigration, which enables the author to perceive the Polish model of motherhood as culturally conditioned rather than as a natural norm. The analysis further

considers the spatial symbolism associated with the liminality of the pregnant body (the home, the hospital, and the border between Poland and Sweden), the anti-medicalization narrative that restores the pregnant woman's subjectivity in opposition to biomedical discourse (Martin, Davis-Floyd), and the practical realization of Hélène Cixous's principles of *écriture féminine* through the recording of immediate bodily experience. A comparison with the work of Izabela Filipiak highlights a range of strategies of resistance to stereotypes of motherhood, from tragic exposure to ironic deconstruction from within the experience of a desired pregnancy. The novel is situated within the broader "corporeal turn" in Polish autobiographical literature of the late twentieth and early twenty-first centuries, in which personal writing functions as a form of cultural testimony. The article concludes that resistance in the novel is expressed not through direct polemical statements but through the very texture of candid, bodily, and ironic writing, which affirms a mother's right to experience ambivalence. Finally, prospects are outlined for a comparative reading of the novel within the context of the writer's entire "maternal" trilogy and for introducing Gretkowska's work more extensively into Ukrainian literary scholarship.

Keywords: *Manuela Gretkowska, "Polka", anthropology of the body, pregnancy, motherhood, "Polish Mother", feminist criticism, corporeality.*

A terhesség antropológiája mint a kulturális sztereotípiákkal szembeni ellenállás: Manuela Gretkowska „Polka" című regényének példája

Menyok Vira, a filológiai tudományok kandidátusa. Drohobicsi Ivan Franko Állami Pedagógiai Egyetem, Idegennyelvű Irodalmak és Lengyel Tanulmányok Tanszék, docens. polcentrum@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2573-3078.

Danylyshyn Anasztázia. Drohobicsi Ivan Franko Állami Pedagógiai Egyetem, Idegennyelvű Irodalmak és Lengyel Tanulmányok Tanszék, MA-hallgató. danylanastasiia19@gmail.com, ORCID: 0009-0005-0205-7996.

A tanulmány Manuela Gretkowska „Polka" (2001) című regényét antropológiai szempontból vizsgálja. A művet a terhesség olyan irodalmi ábrázolásaként értelmezi, amely szembefordul az anyasághoz kapcsolódó kulturális sztereotípiákkal, mindenekelőtt a „Matka Polka" („Lengyel Anya") lengyel nemzeti mítosszal. Az elemzés Mary Douglas és Victor Turner testantropológiai elméleteire, Iris Marion Young terhes testről alkotott fenomenológiai megközelítésére, Julia Kristeva abjekcióelméletére, valamint Iryna Smarovoz kutatásaira épül. A szerzők rámutatnak arra, hogy a regény naplóformája, a terhesség testi és lelki tapasztalatainak nyílt bemutatása, az elbeszélő saját élményeihez való ironikus viszonya, valamint a Lengyelország és Svédország közötti összehasonlító nézőpont együttesen az anyaság idealizált és önfeláldozó képének lebontását szolgálják. A tanulmány kitér a regény és a „Matka Polka" mítoszával foglalkozó lengyel kutatások kapcsolatára is (Mrozik, Szczuka, Titkow, Imbierowicz), valamint bemutatja a testközpontú feminista irodalomkritika módszereit (Świerkosz, Korolczuk). Ez a nézőpont lehetővé teszi, hogy a szerző az anyaság lengyel modelljét ne magától értetődő normaként, hanem kulturálisan kialakult mintaként mutassa be. Az elemzés foglalkozik a terhes test

helyzetét kifejező terek szimbolikájával is, így az otthon, a kórház, valamint a Lengyelország és Svédország közötti határ szerepével. A tanulmány emellett vizsgálja az orvosi szemlélet túlzott térnyerésével szembeni narratívát, amely a biomedikális diskurzussal szemben ismét a terhes nő saját nézőpontját és tapasztalatait helyezi előtérbe (Martin, Davis-Floyd). Szó esik Hélène Cixous *écriture féminine* elveinek megjelenéséről is, amely elsősorban a közvetlen testi tapasztalatok nyelvi megfogalmazásában érhető tetten. Az Izabela Filipiak műveivel való összehasonlítás az anyasághoz kapcsolódó sztereotípiákkal szembeni ellenállás különböző formáit mutatja be. Ezek a tragikus leleplezéstől egészen a vágyott terhesség tapasztalatából kiinduló ironikus dekonstrukcióig terjednek. A szerzők a regényt a 20. század végi és a 21. század eleji lengyel önéletrajzi irodalom tágabb „testi fordulatának" részeként értelmezik. Ebben az irodalmi közegben a személyes tapasztalatok megírása egyben kulturális tanúságtételként is működik. A regényben az ellenállás nem közvetlen polemikus kijelentésekben jelenik meg, hanem magában az írásmódban: az őszinte, testi tapasztalatokra épülő és ironikus elbeszélésben. Ez az írásmód hangsúlyozza az anya jogát ahhoz, hogy saját tapasztalatait összetett, akár ellentmondásos módon élje meg. A szerzők végül felvetik a regény további összehasonlító vizsgálatának lehetőségét Gretkowska teljes „anyaságtrilógiájának" keretében, valamint a mű szélesebb körű ukrán irodalomtudományi megismertetését.

Kulcsszavak: *Manuela Gretkowska, „Polka", testantropológia, terhesség, anyaság, „Matka Polka", feminista kritika, testiség.*

© Меньок Віра, Данилишин Анастасія, 2026